

Prediktori vjerovanja u teorije zavjera u vrijeme COVID-19 pandemije

Galić, Iva

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:327183>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2023-05-30**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za psihologiju

Iva Galić

**Prediktori vjerovanja u teorije zavjera u vrijeme COVID-19
pandemije**

Završni rad

Mentor: doc. dr. sc. Irena Pavela Banai

Osijek, 2022.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za psihologiju

Preddiplomski sveučilišni jednopredmetni studij Psihologije

Iva Galić

**Prediktori vjerovanja u teorije zavjera u vrijeme COVID-19
pandemije**

Završni rad

Društvene znanosti, polje psihologija, grana socijalna psihologija

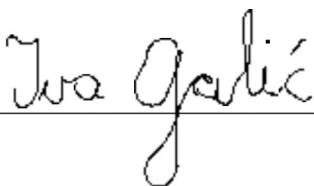
Mentor: doc. dr. sc. Irena Pavela Banai

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napisala te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasna da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta u Osijeku, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, 22.09.2022.

_____ 0122230574

Sadržaj

1. UVOD	1
2. DRUŠTVENE MREŽE I PANDEMIJA COVID-19	3
3. SOCIO-DEMOGRAFSKI ČIMBENICI	3
3.1. Razina obrazovanja	3
3.2. Politička uvjerenja	4
3.3. Religioznost	5
3.4. Dob i spol	5
4. MRAČNA TRIJADA I SKEPTICIZAM	6
4.1. Makijavelizam	6
4.2. Narcizam	7
4.3. Nacionalni narcizam	7
4.4. Psihopatija	8
5. PSIHOLOŠKA STANJA	8
5.1. Anksioznost i depresija	8
5.2. Bijes i paranoja	9
5.3. Percepcija rizika	10
6. PSIHOLOŠKI MOTIVI	10
6.1. Epistemički motivi	10
6.2. Egzistencijalni motivi	11
6.3. Socijalni motivi	11
7. INTERPERSONALNO PONAŠANJE	12
7.1. Povjerenje i prijetnje	12
7.2. Briga za druge	12
8. BORBA PROTIV TEORIJA ZAVJERA	13
9. ZAKLJUČAK	14
10. LITERATURA	16

Prediktori vjerovanja u teorije zavjera u vrijeme COVID-19 pandemije

Sažetak

Teorije zavjera često se pojavljuju u stanjima neizvjesnosti nakon društveno značajnih događaja te su povezane sa konspirativnim stilom razmišljanja. Jedan od društveno značajnih događaja je svakako i COVID-19 pandemija, uzrokovana SARS-CoV-2 virusom, koja se pojavila iznenada ostavljajući za sobom brojne negativne zdravstvene i ekonomske posljedice. Odmah na početku pandemije na društvenim mrežama su se velikom brzinom širile dezinformacije i teorije zavjera. U ovom radu opisani su prediktori vjerovanja u teorije zavjera za vrijeme COVID-19 pandemije, a to su: informacije s društvenih mreža, socio-demografski čimbenici (razina obrazovanja, politička uvjerenja, religioznost, dob i spol), mračna trijada (makijavelizam, narcizam i psihopatija), skepticizam, depresija, percepcija rizika, anksioznost, bijes, paranoja, psihološki motivi (epistemički, egzistencijalni i socijalni), međuljudsko povjerenje i osjetljivost na percepciju prijetnje. Također, opisani su i načini borbe protiv vjerovanja u teorije zavjera te u kojoj mjeri teoretičari zavjera brinu o dobrobiti drugih ljudi naspram osobne dobrobiti. Vjerovanja u teorije zavjera u vezi pandemije prouzročila su nepridržavanje vladinih mjera (npr. socijalno distanciranje, nošenje maske, dezinfekcija ruku) te odbojnost prema cijepljenju koje je ključno za suzbijanje virusa. Stoga, ovaj rad može koristiti u borbi s COVID-19 pandemijom te u razumijevanju što sve pridonosi vjerovanju u teorije zavjera.

Ključne riječi: COVID-19, pandemija, prediktori, teorije zavjera

1. UVOD

Teorije zavjera su lažna uvjerenja o društveno značajnim događajima. Prema teorijama zavjera, ta događanja su pod kontrolom organizacija koje rade zajedno kako bi ostvarile svoj plan, često u tajnosti (Swami i sur., 2014). Postoje dvije glavne vrste teorija zavjera. Prva vrsta su teorije zavjera koje se odnose na specifične događaje, na primjer je li slijetanje na Mjesec izmišljeno, dok se druga vrsta se odnosi na teorije zavjera koje su grandiozne i obuhvaćaju više država i vremenskih razdoblja (Georgiou i sur., 2020). Primjer grandiozne teorije zavjere je vjerovanje da svijetom upravlja globalna tajanstvena elita, Iluminati, te da oni manipuliraju velikim događajima (Georgiou i sur., 2020). Vjerovanje u teoriju zavjera proizlazi iz više čimbenika. Često se razvijaju kada su ishodi nove situacije neizvjesni te kada postoji strah jer teorije zavjere daju jednostavna objašnjenja za neobjašnjive događaje (Hughes i sur., 2022). Također, oni koji vjeruju u jednu teoriju zavjera vjerojatnije će vjerovati i u druge teorije zavjera pa čak i ako su logički nekompatibilne (Wood i sur., 2012). Ovo se može objasniti generalnim konspirativnim stilom razmišljanja koji uzrokuje vjerovanja u nepovezane događaje na način da se trenutni događaji objašnjavaju prema već postojećim pogledima na svijet te se nove informacije usklađuju s percipiranim hipotezama koje osoba ima (Swami i sur., 2017).

Teorijama zavjera se moglo svjedočiti i za vrijeme pandemije COVID-19. COVID-19 je akutna respiratorna bolest koja je uzrokovana virusom SARS-CoV-2 te potencijalno može biti opasna (Ferreira i sur., 2022). Početkom pandemije, broj zaraženih osoba se brzo povećavao te je bolest postala ogromna prijetnja javnom zdravlju i globalnoj ekonomiji. Ubrzo se počele uvoditi različite mjere protiv širenja virusa. Istovremeno, putem društvenih mreža, širila su se izvješća o novom virusu, a često i dezinformacije, što je doprinijelo širenju straha i panike kod ljudi (Mian i Khan, 2020). Upravo zbog neizvjesnosti situacije došlo je do pokušaja alternativnih objašnjenja događaja povezanih s pandemijom te do pojave različitih teorija zavjere (Ferreira i sur., 2022). Glavne teorije zavjera koje su se širile za vrijeme pandemije bile su: da se virus širio putem 5G mreže, da je virus namjerno proširen kao biološko oružje, da virus ne postoji ili da nije opasniji od obične gripe te da je virus povezan s Bill Gatesom i njegovim planom globalnog nadziranja populacije (Shahsavari i sur., 2020). Nadalje, ove novonastale teorije zavjera došle su do velikog broja ljudi zbog rasprostranjenosti društvenih mreža i medija. Dobar pokazatelj velike rasprostranjenosti teorija zavjera jest rezultat istraživanja Tonković i suradnika (2021) provedenom na hrvatskom uzorku. Rezultati upućuju na to da se gotovo četvrtina sudionika slaže s teorijama zavjera povezanih s COVID-19 pandemijom.

Vjerovanja u teorije zavjera povezanih s pandemijom COVID-19 dovela su do niza destruktivnih posljedica za uspješnu borbu protiv pandemije. Ljudi su postali nepovjerljivi prema vladama i velikim organizacijama kao što je WHO (Svjetska zdravstvena organizacija) (Georgiou i sur., 2020). Zbog toga je došlo do manjeg pridržavanja zdravstvenih mjera vlade kao što su cijepljenje i testiranje (Freeman i sur., 2022), pranje ruku te držanje fizičke udaljenosti (Hughes i sur., 2022). Nadalje, oni koji su bili uvjereni da je pandemija namjerno izazvana bili su skloniji raditi zalihe hrane, sanitarnih proizvoda i oružja (Imhoff i Lamberty, 2020). Još jedna zabrinjavajuća činjenica je da je za vrijeme pandemije COVID-19 porasla razina nasilja (Krieger, 2020). Također, vjerovanje u teorije zavjera za vrijeme pandemije COVID-19 bilo je povezano s opravdavanjem i spremnošću na nasilje (Jolley i Paterson, 2020). Primjerice, nakon širenja teorije zavjere o povezanosti 5G mreže i pandemije, u nekoliko je država došlo do napada na telekomunikacijske stupove te do zlostavljanja zaposlenika (Stein i sur., 2021). Povezanost virusa s Kinom dovelo je do porasta broja zločina iz mržnje nad Azijatima (Tessler i sur., 2020).

Nadalje, vjerovanje u teorije zavjera povezanih s cijepljenjem povezano je s manjom namjerom cijepljenja (Jolley i Douglas, 2014). Ovo se pokazalo točnim i za vrijeme pandemije COVID-19 kada su oni koji su vjerovali u teorije zavjera povezane s pandemijom manje prihvaćali cjepivo protiv virusa (Freeman i sur., 2022). Posljedično, čak i države koje su imale dovoljne količine cjepiva, možda nisu bile u mogućnosti ostvariti ciljeve cijepljenja koji bi rasteretili zdravstvene sustave, smanjili stopu smrtnosti te omogućili popuštanje ograničenja (Zelič i sur., 2022). Također, oni koji vjeruju u teorije zavjera spremniji su dijeliti svoja mišljenja s drugima što može dovesti do većeg širenja dezinformacija (Freeman i sur., 2022). Razlozi zbog kojih teoretičari zavjera šire svoja mišljenja može proizlaziti iz potrebe da se i s drugima podijeli "skriveno znanje" ili da se uspostave društveni kontakti s istomišljenicima te ojača položaj u skupini drugih teoretičara zavjera (Franks i sur., 2017).

Postoji velik broj faktora koji su povezani s vjerovanjem u teorije zavjera te se u ovom radu spominju neki od njih koji bili prisutni za vrijeme COVID-19 pandemije. Zbog već navedenih posljedica koje donosi vjerovanje u teorije zavjera za vrijeme pandemije, a pogotovo u pogledu zdravstveno zaštitničkih ponašanja (npr. cijepljenje, socijalno distanciranje), važno je razumjeti kako teorije zavjera funkcioniraju te tko je sve podložan vjerovati u njih.

2. DRUŠTVENE MREŽE I PANDEMIJA COVID-19

Internetske zavjereničke stranice i članci sa senzacionalističkim naslovima su za vrijeme COVID-19 pandemije bili posjećeniji od izvora kao što je WHO ili BBC (Mian i Khan, 2020). Društvene mreže su imale veliku ulogu u širenju dezinformacija o pandemiji, a pogotovo na početku kada su omogućile brzu razmjenu informacija koje su u velikom broju slučajeva bile i lažne (De Coninck i sur., 2021). Lažne vijesti i informacije nastanu kada se mediji ne pridržavaju normi koje osiguravaju kvalitetu informacija te namjerno ili nenamjerno zavaravaju ljude (Duplaga, 2020). Također, na društvenim mrežama, provjerene informacije se obično šire sporije od dezinformacija (Vosoughi i sur., 2018). Uz teorije zavjera koje su se širile internetom, širile su se i potencijalno opasne informacije. Primjerice da virus prolazi kroz maske te da je maska zapravo beskorisna (McGreal, 2020). Također, predložene su i štetne metode prevencije kao što su pijenje i prskanje alkoholom (Naeem i Bhatti, 2020). Istraživanja pokazuju da je vjerovanje u teorije zavjera veće kada se informacije dobivaju većinom iz digitalnih medija i društvenih mreža, a izbjegavaju tradicionalni mediji kao što su televizija, radio i novine (Humprecht i sur., 2020). Također, vjerovanje informacijama o zdravlju koje možda nisu točne se povećava kada se članak ili stranica čini vjerodostojnom ili ako učinkovito koristi elektroničke medije (Kareklas i sur., 2015).

3. SOCIO-DEMOGRAFSKI ČIMBENICI

Socio-demografski čimbenici koji su se pokazali kao prediktori vjerovanja u teorije zavjera za vrijeme pandemije COVID-19 su razina obrazovanja, politička uvjerenja, religioznost, dob i spol.

3.1. Razina obrazovanja

Jedan od čimbenika koji je povezan sa stupnjem vjerovanja u teorije zavjera je razina obrazovanja. Obrazovanje je povezano s nizom kognitivnih, emocionalnih i socijalnih faktora (van Prooijen, 2019). Povezano je s kognitivnom složenošću koju karakterizira otkrivanje suptilnih razlika u prosuđivanju te razmišljanje o tim razlikama, stoga je kognitivna složenost povezana sa slabijim vjerovanjem u teorije zavjera koje daju previše pojednostavljena objašnjenja (van Prooijen, 2019).

Tijekom obrazovanja, uči se kako samostalno rješavati i pristupati problemima. Posljedično, time se smanjuje osjećaj nemoći te se povećava osjećaj kontrole (Mirowsky i Ross, 2003), a sklonost vjerovanja u teorije zavjera se povećava uslijed osjećaja gubitka kontrole (Kay i sur., 2009). Obrazovanje je povezano i sa društvenim položajem osobe. Visoko obrazovani pojedinci češće su na povlaštenim položajima u društvu te su cijenjeni od drugih i ekonomski se dobro snalaze (Mirowsky i Ross, 2003). Nadalje, niži društveni položaj može potaknuti osjećaje marginaliziranosti što dovodi do tendencije vjerovanja u teorije zavjera (Crocker i sur., 1999)

Viša razina obrazovanja osobe je povezana s manjim vjerovanjem u teorije zavjera te se smatra da je to zato što obrazovaniji ljudi imaju veću sposobnost analitičkog mišljenja te se osjećaju manje nemoćnima (van Prooijen, 2017). Također, imaju veće znanstveno znanje te je moguće da imaju i bolje kognitivne vještine zaključivanja (Kovic i Fuchsli, 2018). Pokazalo se da, i za vrijeme pandemije COVID-19, niža razina obrazovanja povezana je s višom razinom vjerovanjem u teorije zavjera te manje povoljnim stavove prema vladi (Georgiou i sur., 2020). Vjerovanja u teorije zavjera za vrijeme pandemije bila su najčešća kod ljudi koji imaju završenu najviše srednju školu (Georgiou i sur., 2020). Sukladno istraživanjima u drugim državama, vjerovanje u teorije zavjera za vrijeme COVID-19 pandemije u Hrvatskoj pozitivno je povezano s nižim obrazovanjem (Tonković i sur., 2021).

3.2. Politička uvjerenja

Smatra se da su osobe koje su ekstremno lijevo ili ekstremno desno u političkom smislu sklonije vjerovati u teorije zavjera od osoba koje imaju umjerena politička uvjerenja (van Prooijen i Krouwel, 2017). Ovo se događa jer teorije zavjera mogu biti izvor pojačavanja političkih svjetonazora pojedinaca. Također, vjerojatnije je da će demokrati/liberali više vjerovati u teorije zavjera zbog kojih bi republikanci/konzervativci izgledali loše i obrnuto (Miller i sur., 2016). Nadalje, konzervativci imaju naglašenu želju za epistemičkom i egzistencijalnom sigurnošću, stabilnošću te privrženošću već postojećim društvenim normama (Cuevas i Dawson, 2020). Također, teorije zavjera se mogu razvijati i zbog nepovjerenja u ljude na vlasti ili zbog političkih i financijskih nestabilnosti u državi (Georgiou i sur., 2020). Autoritarnost kao politički stav je također prediktor vjerovanja u teorije zavjera (Abalakina-Paap i sur., 1999). Autoritarnost karakteriziraju uvjerenja osobe u vlastitu ispravnost te sklonost agresiji i podložnosti autoritetu (Altemeyer i Altemeyer, 1996).

Za vrijeme pandemije COVID-19, utvrđeno je da su republikanci u Sjedinjenim Američkim Državama vjerovali u teorije zavjera više nego demokrati ili nezavisni (Uscinski i sur., 2020). Također, desničarski autoritarizam i orijentacija na društvenu dominaciju bili su prediktori vjerovanja u teorije zavjera za vrijeme COVID-19 pandemije (Hartman i sur., 2021). Oni koji podržavaju desničarski autoritarizam motivirani su uvjerenjima da je svijet prijeteće mjesto te su osjetljivi na prijetnje koje predstavljaju vanjske skupine, dok su oni koji podržavaju orijentaciju na društvenu dominaciju osjetljivi na prijetnju konkurencije vanjskih skupina koje utječu na hijerarhiju ili dominaciju unutar grupe (Hartman i sur., 2021).

3.3. Religioznost

Istraživanja pokazuju da su se sudionici za vrijeme pandemije češće molili te kupovali veći broj vjerskih knjiga (Coyle, 2020). Iako religija pomaže u regulaciji emocija te održavanju psihičkog zdravlja, religioznost može uključivati i neprilagođene strategije suočavanja sa stresom koje mogu rezultirati depresijom i smanjenim životnim zadovoljstvom (Bjorck i Thurman, 2007). Postoji značajna pozitivna povezanost između vjerovanja u teorije zavjera i religijskog razmišljanja, a to se ponajviše odnosi na vjerovanje u nadnaravno koje se pojavljuje zajedno s vjerovanjem u teorije zavjera. Ward i Voas (2011) su ovu pojavu nazvali konspiritalnost. Konspiritalnost se odnosi na vjerovanje u tajne moći te vjerovanje da čovječanstvo prolazi kroz promjenu svijesti (Ward i Voas, 2011). Također, religijski fundamentalisti (osobe koje vjeruju u religijske istine koje su doslovno napisane u svetim spisima) su skloniji agresiji prema članovima koji nisu dio njihove grupe, više izvještavaju o predrasudama (Vincet i sur., 2011) i imaju nižu znanstvenu pismenost (Sherkat, 2011). Nadalje, istraživanja pokazuju da je vjerski fundamentalizam prediktor vjerovanja u teorije zavjera za vrijeme COVID-19 pandemije (Łowicki i sur., 2022). U Hrvatskoj je vjerovanje u teorije zavjera pozitivno povezano s većom važnosti religije (Tonković i sur., 2021).

3.4. Dob i spol

Istraživanja pokazuju da su sudionici mlađe dobi (od 18 do 29 godina) skloniji teorijama zavjera od starijih sudionika (Duplaga, 2020). Također, mlađe osobe su više vjerovale u dezinformacije i teorije zavjera za vrijeme COVID-19 pandemije od starijih osoba te se to može pripisati otpornosti starijih na dezinformacije (De Coninck i sur., 2021).

Žene i muškarci različito su doživljavali pandemiju COVID-19 (Wenham i sur., 2020). Rezultati istraživanja koje su proveli Cassese i sur. (2020) sugeriraju kako postoji razlika između muškaraca i žena u sklonosti vjerovanjima u teorije zavjera o pandemiji, pri čemu su muškarci izvještavali o većoj sklonosti.

Osim sociodemografskih čimbenika, istraživanja pokazuju da različite crte ličnosti mogu biti prediktori sklonosti teorijama zavjera. U nastavku su navedene neke od njih.

4. MRAČNA TRIJADA I SKEPTICIZAM

Mračna trijada se sastoji od tri osobine ličnosti: makijavelizam, narcizam i psihopatija. Ove tri osobine ličnosti su različite, ali ih povezuje sklonost prema manipuliranju (Furnham i sur., 2013). Vjerovanje u teorije zavjera povezano je s mračnom trijadom (Nowak i sur., 2020).

Kao važna osobina u kontekstu odnosa mračne trijade i vjerovanja u teorije zavjera pokazao se i skepticizam. Skepticizam se odnosi na sklonost sumnji te prepoznavanju različitih informacija na temelju perspektive u kojoj su te informacije prezentirane (Ahadzadeh i sur., 2021). Također, medijski skepticizam omogućuje razlikovanje istinite informacije od dezinformacija.

4.1. Makijavelizam

Osobe koje imaju naglašen makijavelizam sklone su iskorištavati, obmanjivati i manipulirati druge te su cinični i nepovjerljivi (Furnham i sur., 2013). Također, makijavelizam je povezan za zavjereničkim idejama (Nowak i sur., 2020). Sumnjičavost, politički cinizam i nedostatak povjerenja u vladu koji makijavelisti imaju mogu doprinijeti vjerovanju u teorije zavjera (Swami i sur., 2016). Nadalje, osobe koje izvještavaju o višoj razini skepticizma često neće imati makijavelističke atribute kao što su cinizam i manipulacija (Ahadzadeh i sur., 2021) jer skeptici razlikuju i biraju informacije kritičkim razmišljanjem, a makijavelisti su skloni ciničnom nepovjerenju (Vraga i Tully, 2019). Ipak, skepticizam se može pretvoriti u cinizam ako osoba smatra da je kritičko razmišljanje gubljenje vremena te da nema neku pretjeranu vrijednost (Vraga i Tully, 2019). Nalazi istraživanja sugeriraju kako je makijavelizam moderator

odnosa skepticizma i vjerovanja u teorije zavjera u vezi COVID-19 pandemije, odnosno naglašene karakteristike makijavelizma slabo su povezane sa skepticizmom prema sadržaju društvenih mreža i teorijama zavjera o pandemiji (Ahadzadeh i sur., 2021). Dakle, osobe koje imaju karakteristike makijavelizma više vjeruju u teorije zavjera o pandemiji COVID-19 te je manje vjerojatno da procjenjuju informacije kritičkim razmišljanjem (Ahadzadeh i sur., 2021).

4.2. Narcizam

Narcizam karakterizira osjećaj vlastite važnosti, veličine te prava na poseban tretman u odnosu na druge ljude (Krizan i Herlache, 2018). Osobe koje imaju izražene karakteristike narcizma zaokupljene su time kako ih drugi percipiraju te su zbog sklonosti da budu u centru pozornosti podložne vjerovanju u teorije zavjera koje mogu dijeliti na društvenim mrežama te dobiti pažnju koju žele (March i Springer, 2019). Također, osobe koje imaju izražene karakteristike narcizma podložne su paranoji, odnosno iracionalnim sumnjama i nepovjerenju prema drugima što dovodi do razmišljanja da su drugi zlonamjerni (Cicero i Kerns, 2011). Nadalje, narcizam smanjuje kritičko i reflektivno razmišljanje (Littrell i sur., 2019) te su skloni reagirati bez da obrade informacije što posljedično dovodi do smanjivanja skepticizma. Dakle, i narcizam ima moderirajuću ulogu između skepticizma i vjerovanja u teorije zavjera što se pokazalo točnim i za teorije zavjera koje su povezane s pandemijom COVID-19 (Ahadzadeh i sur., 2021). Dakle, istraživanja pokazuju da je narcizam prediktor vjerovanja u teorije zavjera o pandemiji, vjerojatnije jer je manja vjerojatnost da će osobe s visokim narcizmom promišljeno obrađivati informacije koje su dobili te da će imati manju razinu skepticizma (Ahadzadeh i sur., 2021).

4.3. Nacionalni narcizam

Osim narcizma kao osobine ličnosti koja je pojašnjena ranije, postoji i kolektivni narcizam kojeg karakterizira osjećaj da je određena grupa superiornija od drugih i da zaslužuje poseban tretman (Golec de Zavala i sur., 2019). Primjer kolektivnog narcizma je nacionalni narcizam, odnosno osjećaj da je određena nacija superiornija od ostalih. Nacionalni narcisti su osjetljivi na kritike te često okrivljavaju druge za nacionalne nesreće (Cichocka i sur., 2016). Zbog toga su skloni vjerovati da su drugi (npr. druge države) u zavjeri protiv njihove nacije te su podložni vjerovanju u teorije zavjera (Cichoka i sur., 2016). Nadalje, izraženiji nacionalni narcizam bio je povezan s jačim vjerovanjem u teorije zavjera i za vrijeme pandemije COVID-19

te sa širenjem istih (Sternisko i sur., 2021). Ovo se može objasniti time što su osobe koje imaju karakteristike nacionalnog narcizma doživjele pandemiju kao ozbiljnu prijetnju identitetu te su htjeli tom prijetnjom upravljati (Lincoln, 2020).

4.4. Psihopatija

Psihopatija se sastoji od primarne i sekundarne psihopatije. Primarnu psihopatiju karakterizira nedostatak emocija i bešćutnost, a sekundarnu psihopatiju karakteriziraju impulzivnost i antisocijalno ponašanje (Hughes i Machan, 2021). Također, psihopate karakterizira želja za društvenom dominacijom, samopouzdanjem i manipulacijom (Hare i Neumann, 2008). Psihopatija se pokazala kao moderatorom odnosa skepticizma i vjerovanja u teorije zavjera. Jedan od razloga je taj što osobe koje imaju karakteristike psihopatije često imaju problema sa obradom informacija, pogotovo s integriranjem informacija koje dolaze naknadno u već postojeće informacije (Burley i sur., 2020). Također, psihopatija je povezana s impulzivnošću koja je prepreka kod razvoja vještina adaptivnog rješavanja društvenih problema i učenja strategija rješavanja društvenih problema što može biti još jedan razlog smanjenog skepticizma (Mc Murran i sur., 2005). Nadalje, psihopatija se pokazala prediktorom vjerovanja u teorije zavjera u istraživanjima prije početka pandemije (March i Springer, 2019). U skladu s istraživanjima prije pandemije, primarna psihopatija je povezana i sa vjerovanjem u teorije zavjera za vrijeme pandemije COVID-19 (Hughes i Machan, 2021). Također, istraživanja pokazuju da su primarna i sekundarna psihopatija povezane sa širenjem teorija zavjera u vezi pandemije (Hughes i Machan, 2021).

5. PSIHOLOŠKA STANJA

5.1. Anksioznost i depresija

Povećana razina anksioznosti može dovesti do toga da osoba pokuša pronaći značenje, redoslijed ili kontrolu za događaje koji nisu posve jasni (van Prooijen i Douglas, 2018). Za vrijeme pandemije COVID-19 ljudi su imali veću razinu anksioznosti čak i samim izlaganjem informacijama o virusu (Sorokowski i sur., 2020). Kada se dogodi velika prijetnja, kao što je pandemija, anksioznost može dobiti oblik prevelike pobuđenosti koja dovodi do autonomnog uzbuđenja, tjeskobe i velike želje za dobivanjem informacija o uzroku te prijetnje (Johnston i sur., 1997). Zbog toga može doći do prihvatanja teorija zavjera, pogotovo u doba velike uloge

društvenih medija putem kojih osoba traži informacije o novoj situaciji (Spohr, 2017). Sukladno tome, osjećaj veće anksioznosti i gubitka kontrole pozitivno je povezan sa prihvaćanjem više teorija zavjera o podrijetlu, širenju i liječenju virusa COVID-19 (Šrol i sur., 2021). Također, rezultati istraživanja koje su proveli Leibovitz i sur., (2021) sugeriraju da su vjerovanja u teorije zavjera za vrijeme pandemije COVID-19 dovela do povećane anksioznosti. Druga istraživanja pak pokazuju da je viša razina anksioznosti bila prediktor većeg pridržavanja vladinih i samozaštitivnih mjera za vrijeme pandemije, čak i onih koje nisu bile obavezne (Marinthe i sur., 2020).

Za vrijeme COVID-19 pandemije ljudi su se suočavali sa stanjima neizvjesnosti i prijetnje što je dovelo do povećanja psihičkog stresa (Salari i sur., 2020). Stresni događaji, poput pandemije, dovode do većeg vjerovanja u teorije zavjera zbog osjećaja nedostatka kontrole i tjeskobe (van Prooijen, 2019). Povišene razine stresa za vrijeme COVID-19 pandemije također su aktivirale simptome depresije koja je povezana s većom sklonosti vjerovanja u teorije zavjera (De Coninck i sur., 2021). Smatra se da je uzrok ovog procesa želja i potreba za ublažavanjem stresa i vraćanjem osjećaja kontrole nad situacijom. U takvom stanju, osoba može tražiti alternativno objašnjenje nove situacije, a poznato je da teorije zavjera pružaju jednostavna i lako prihvatljiva objašnjenja događaja (De Coninck i sur., 2021).

5.2. Bijes i paranoja

Bijes je negativna emocija koja je usmjerena na akciju, odnosno potiče preskakanje prepreke koje su im na putu do cilja (Peitz i sur., 2021). Također, bijes učvršćuje već postojeće stavove o određenoj temi jer ljudi koriste izvore informacija koji potvrđuju njihova stajališta (Parker i Isbell, 2010). Nadalje, u kontekstu COVID-19 pandemije, bijes je povećavao razinu prihvaćanja i širenja lažnih informacija online (Han i sur., 2020). Razine ljutnje koje su bile povezane s vjerovanjem u teorije zavjera za vrijeme pandemije COVID-19 bile su prediktor niže percepcije važnosti ograničenja vlade (Peitz i sur., 2021).

Teoretičari zavjera se često opisuju kao osobe koje su paranoične, no iako postoje sličnosti između paranoje i vjerovanja u teorije zavjera, istraživanja pokazuju da su ova dva konstrukta različita (Alsuhbani i sur., 2022). Paranoja se karakterizira kao zabrinutost da će osobu netko napasti ili povrijediti (Freeman i Garety, 2000). Paranoidne misli dijele na nepovjerenje, međuljudsku osjetljivost, referentne ideje i ideje progona (Bebbington i sur., 2013). Paranoja često uključuje misli i vjerovanja o proganjanju od strane drugih ljudi koji imaju

namjeru nauditi osobi (Raihani i Bell, 2019). Razmišljanje o teorijama zavjera uže je povezano sa društveno-političkim konstruktima, dok je paranoja uže povezana s osobnim događajima i prijetnjama (David, 2010). Pandemija COVID-19 doprinijela je povećanju osjećaja paranoje (Suthaharan i sur., 2021). Također, paranoja je bila pozitivno povezana s vjerovanjima u teorije zavjera za vrijeme pandemije COVID-19 (Larsen i sur., 2021).

5.3. Percepcija rizika

Ljudi su za vrijeme COVID-19 pandemije imali različitu percepciju rizika te su se njihova ponašanja ovisno o tome i razlikovala. Percepcija rizika pojedinca povezana je s razinom spremnosti za preuzimanje rizika, znanjem o riziku, povjerenjem u osobe koji upravljaju rizikom te vidljivosti prijetnje (Cori i sur., 2020). Percepcija rizika odnosi se na zdravlje, ali i na ekonomsku štetu ili gubitak slobode zbog pandemije (Hughes i sur., 2022). Ovisno o vrsti rizika, osobe su se različito ponašale za vrijeme pandemije. Osobe koje su percipirale veliki zdravstveni rizik zbog pandemije više su se pokušavale zaštititi tako što su se pridržavale vladinih smjernica (Marinthe i sur., 2020). Suprotno tome, osobe koje su zagovarale teoriju zavjere da virus zapravo ne postoji, imale su percepciju manjeg zdravstvenog rizika te su se manje pridržavale smjernica (Desta i Mulugeta, 2020). Rezultati istraživanja koje su proveli Hughes i suradnici (2022) sugeriraju da je vjerovanje u teoriju zavjere za vrijeme pandemije COVID-19 bilo povezano s umanjanjem percepcije zdravstvenih rizika, s povećavanjem percepcije ekonomskih i informacijskih te rizika gubitka slobode.

6. PSIHOLOŠKI MOTIVI

Različiti psihološki motivi povezani su s vjerovanjem u teorije zavjera. Najnaglašeniji su epistemički, egzistencijalni i socijalni motivi koji su prediktori prihvaćanja teorija zavjera (Douglas, 2021).

6.1. Epistemički motivi

Jedan epistemički motiv karakteriziran je željom za razumijevanje i objašnjavanje svijeta te traženju smisla u svemu (Zhao i sur., 2014) zbog smanjenja tolerancije na neizvjesnost i potrebi pronalaženju smisla i u naizgled nasumičnim događajima (Dugas i sur., 2001). Još jedan bitan epistemički motiv je potreba za kognitivnim zatvaranjem, odnosno želje za dobivanjem

konačnih točnih informacijama te eliminiranjem zbunjujućih i dvosmislenih informacija (Webster i Kruglanski, 1997), što je posebno važno kada određeni događaj nema jasno i službeno objašnjenje (Leman i Cinnieralla, 2013). Također, tendencija traženja smisla i uzoraka u nasumičnim događajima pozitivan je prediktor vjerovanja u teorije zavjera (van Prooijen i sur., 2018) kao i potreba za kognitivnim zatvaranjem (Farias i Pilati, 2021). Smatra se da je uzrok navedenog mogućnost teorija zavjera da pruže široka i naizgled dosljedna objašnjenja događaja kada postoji nesigurnost i kontradiktornost situacije (Douglas i sur., 2019).

6.2. Egzistencijalni motivi

Potreba za kontrolom jedan je od najvažnijih egzistencijalnih motiva jer ljudi doživljavaju negativne osjećaje kada izgube kontrolu nad događajem (Kay i sur., 2009). Nedostatak kontrole dovodi do traženja brzih i jednostavnih objašnjenja za događaj kako bi se ta kontrola vratila što ju čini prediktorom vjerovanja u teorije zavjera (Kay i sur., 2009). Također, teorije zavjera objašnjavaju događaje kao da ih netko kontrolira, a ne kao slučajne što također doprinosi vjerovanju u teorije zavjera (Gligorić i sur., 2021). Nadalje, teorije zavjera pružaju objašnjenja koja izdvajaju opasne pojedince koji upravljaju velikim događajima te mogu pružiti osjećaj sigurnosti jer je prijetnja naizgled izdvojena i postoji informacija tko upravlja događajima (Bost i Prunier, 2013). Teorije zavjera mogu pružiti lažni osjećaj sigurnosti jer teoretičarima zavjera odaju dojam da imaju alternativni i neslužbeni prikaz događaja koji nemaju svi (Goertzel, 1994). U skladu s navedenim, osjećaj nedostatka kontrole pokazao se pozitivnim prediktorom vjerovanja u teorije zavjera i za vrijeme COVID-19 pandemije (Šrol i sur., 2021).

6.3. Socijalni motivi

Socijalni motivi uključuju želju za održavanjem pozitivne slike o sebi ili o grupi kojoj osoba pripada te potrebu za pripadanjem (Douglas i sur., 2019). Stoga, ljudi imaju potrebu za jedinstvenošću, odnosno izdvajanjem od drugih (Snyder i Fromkin, 1977). Zbog potrebe za isticanjem, moguće je da će doći do podržavanja neuobičajena stajališta koja mogu uključivati i teorije zavjera (Imhoff i Lamberty, 2017). Također, teorije zavjera mogu pomoći u održavanju pozitivne slike o sebi ili o grupi kojoj osoba pripada na način da se drugima pripisuju negativni događaji, a da se na vlastitu grupu gleda kao na poštene i sposobne (Douglas i sur., 2011).

7. INTERPERSONALNO PONAŠANJE

7.1. Povjerenje i prijetnje

Odluka o tome vjeruje li pojedinac drugoj osobi određuje njegovo daljnje ponašanje prema toj drugoj osobi. Interpersonalno povjerenje se opisuje kao izbor pojedinca da postane ovisan o drugoj osobi i njenom ponašanju u situaciji koja je neizvjesna (Thielmann i Hilbig, 2015). Ovaj se izbor donosi na temelju očekivanja o tome hoće li druga osoba ostati dobronamjerna u slučaju da se nađe u prilici da izda nekoga (Thielmann i Hilbig, 2015). U istraživanjima prije COVID-19 pandemije pokazano je da su niske razine interpersonalnog povjerenja povezane s vjerovanjem u teorije zavjera (Lamberty, 2016). Vjerovanja u teorije zavjera povezana su s nizom neugodnih emocija (Meuer i Imhoff, 2021) koje često dovode do korištenja strategije izbjegavanja umjesto suočavanja, što može dovesti do nepovjerenja (Green i Phillips, 2004). Također, povjerenje ovisi i o situaciji te o tome percipira li pojedinac drugu osobu kao pouzdanu (Thielmann i Hilbig, 2015). Kako bi zaključili pouzdanost osobe, ljudi se oslanjaju na reputaciju te osobe ili na otvorene signale, no ove informacije u većini situacija nedostaju pa se okreću zaključivanju prema izgledu (Bonnefon i sur., 2013). Nadalje, u procjeni predstavlja li druga osoba prijetnju, moguće je donijeti dvije pogreške: lažno negativnu (kada prijetnja postoji, ali osoba ne percipira situaciju kao prijetnju) i lažno pozitivnu (kada prijetnja ne postoji, ali osoba percipira situaciju kao prijetnju) (Meuer i Imhoff, 2021). Oni koji se osjećaju ranjivima imaju niži prag za percepciju prijetnje, odnosno moguće je da će napraviti lažno pozitivnu pogrešku (Öhman i sur., 2001). Ovo se događa i kada postoji negativan svjetonazor te mišljenje da je svijet općenito opasno i prijeteće mjesto (Schaller i sur., 2003). Također, osobe koje vjeruju u teorije zavjera često imaju osjećaje ranjivosti (Imhoff i Bruder, 2014) te imaju negativan stav prema moćnim ljudima, odnosno misle da sudjeluju u zlonamjernim radnjama (Wood i sur., 2012).

7.2. Briga za druge

Teoretičari zavjera često misle kako ostali nisu u mogućnosti percipirati situaciju onakvom kakva je ona zapravo te se identificiraju kao aktivisti (Harambam i Aupres, 2017). Vjerovanje u teorije zavjera i sudjelovanje u njihovom širenju pozitivno je povezano sa zanemarivanjem potreba drugih (Hornsey i sur., 2021). Kao što je već spomenuto, makijavelizam (Nowak i sur., 2020), narcizam (March i Springer, 2019) te kolektivni narcizam (Chichoka i sur., 2016) povezani su s vjerovanjem u teorije zavjera i tendencijom manipuliranja drugih ljudi

(Furnham i sur., 2013). Također, teoretičari zavjera podložni su egocentričnoj pristranosti, odnosno mišljenju da su osjetljiviji na prijetnje od drugih ljudi (Imhoff i Lamberty, 2018). Osobe koje su vjerovala u teorije zavjera za vrijeme pandemije COVID-19 više su bili zabrinuti za sebe nego za duge ljude (Hornsey i sur., 2021). Također, uključivali su se u ponašanja koja su doprinosila samo njihovom osobnom interesu (npr. gomilanje zaliha hrane) te su se rjeđe uključivali u ponašanja koja doprinose interesu drugih ljudi (npr. držanje distance) (Hornsey i sur., 2021).

8. BORBA PROTIV TEORIJA ZAVJERA

Kako su se teorije zavjera počele ubrzano širiti društvenim mrežama, pojavila se potreba za ograničenje istog te za razvoj strategija koje bi pomogle u borbi protiv teorija zavjera i njihovog negativnog djelovanja. U skladu s tim, vlasnici najpoznatijih društvenih mreža razvili su različite strategije kojima su sprječavale ili usporavale širenje teorija zavjera. Primjerice, u aplikaciji WhatsApp postavljeno je ograničenje za prosljeđivanje poruka ako je poruka podijeljena s 5 korisnika (Newton, 2020), a na Facebooku su postavljene oznake upozorenja na oko 50 milijuna članaka koji su bili povezani s pandemijom te se aktivno uklanjao štetni sadržaj (Statt, 2020). Suzbijanje dezinformacija otežano je zbog kontinuiranog vjerovanja u dezinformacije čak i onda kada su one opovrgnute (Lewandowsky i sur., 2012). U suzbijanju dezinformacija, a time i širenja teorija zavjera, mogu pomoći inicijative medijske pismenosti (Bode i Vraga, 2015), ali je njihov razvoj često skup i spor (van Der Linden i sur., 2020).

Zbog toga se nudi rješenje inokulacije uvjerenja, odnosno izlaganje osobe oslabljenom utjecaju dezinformacija kako bi se pokrenule zaštitne reakcije (npr. pojačano kritičko razmišljanje) (Compton, 2013). Ovaj oslabljeni utjecaj sastoji se od dva dijela: upozorenja na prijetnju ili napada na nečije stavove i preventivnog pobijanja dezinformacija (Compton, 2013). Jedan od glavnih principa prema kojem inokulacija funkcionira je motivacija za suzbijanje prijetnje koja se aktivira zbog izloženosti dezinformacijama i porukama koje ih opovrgavaju (Cook i sur., 2017). Inokulacija bi, na primjer, za vrijeme pandemije COVID-19 uspjela kada bi se provodila na ljudima koji slijede vladine smjernice kako bi se njihovi postojeći stavovi zaštitili (van Der Linden, 2020).

9. ZAKLJUČAK

Teorije zavjera predstavljaju lažna uvjerenja prema kojima su uzroci značajnih događaja zapravo maliciozne organizacije koje ostvaruju svoj zlonamjeren plan. Teorije zavjera se često pojavljuju kada je nova situacija neizvjesna i kada je prisutan strah. Nadalje, osobe koje vjeruju u jednu teoriju zavjere vjerojatnije će vjerovati i u druge teorije zavjera što se objašnjava konspirativnim stilom razmišljanja. Teorije zavjera bile su prisutne i za vrijeme COVID-19 pandemije. COVID-19 pandemija, uzrokovana virusom SARS-CoV-2, iza sebe je ostavila niz destruktivnih posljedica. Početak pandemije bio je obilježen naglim povećanjem broja zaraženih u svim državama. Za razliku od prijašnjih, ova pandemija se dogodila u vrijeme digitalnih medija i društvenih mreža kojima su se velikom brzinom širile informacije, dezinformacije i teorije zavjera. Vjerovanja u ove teorije zavjera dovela su do otežanja borbe protiv virusa. Čini se kako su teoretičari zavjera za vrijeme pandemije COVID-19 bili više zabrinuti za vlastite potrebe nego za potrebe ostalih što se očitovalo u nepridržavanju zdravstvenih mjera vlade, odbojnosti prema cjepivu te gomilanju zalihe hrane i higijenskih potrepština.

Socio-demografski čimbenici koji su povezani s vjerovanjima u teorije zavjera za vrijeme COVID-19 pandemije su razina obrazovanja, politička uvjerenje, spol i dob. Viša razina obrazovanja je povezana s manjom vjerojatnošću vjerovanja u teorije zavjera jer se obrazovanjem stječu strategije za samostalno rješavanje problema te obrazovane osobe imaju veću sposobnost analitičkog mišljenja. Nadalje, desničarski autoritarizam i orijentacija na društvenu dominaciju bili su pozitivni prediktori vjerovanja u teorije zavjera za vrijeme pandemije. Mlađe osobe i muškarci su također skloniji vjerovati u teorije zavjera za vrijeme pandemije.

Kada je riječ o osobinama ličnosti, pokazano je da je makijavelizam moderator odnosa skepticizma i vjerovanja u teorije zavjera za vrijeme pandemije, odnosno što je izraženost makijavelizma bila veći, smanjivao se skepticizam prema informacijama s društvenih mreža, a time se povećavala vjerojatnost vjerovanja u teorije zavjera. Nadalje, i narcizam je bio moderator odnosa vjerovanja u teorije zavjera za vrijeme pandemije COVID-19 i skepticizma, odnosno što je narcizam bio veći, smanjivao se skepticizam te se time povećavala vjerojatnost vjerovanja u teorije zavjera. Također, nacionalni narcizam je bio prediktor vjerovanja u teorije zavjera za vrijeme pandemije te njihovog širenja. Primarna psihopatija je bila povezana sa vjerovanjem u teorije zavjera za vrijeme COVID-19 pandemije, dok su primarna i sekundarna psihopatija bile povezane sa širenjem istih. Depresija, anksioznost, bijes i paranoja pozitivno su povezani s

vjerovanjem u teorije zavjera za vrijeme COVID-19 pandemije. Percepcija rizika za vrijeme pandemije odnosila se na zdravstveni rizik, ekonomsku štetu te gubitak slobode zbog karantene. Istraživanja pokazuju da sudionici koji su imali smanjenu percepciju zdravstvenog rizika te povećanu percepciju ekonomskih rizika i gubitka slobode u većoj su mjeri vjerovali u teorije zavjera za vrijeme pandemije. Nadalje, epistemički (želja za razumijevanjem i traženjem smisla), egzistencijalni (potreba za kontrolom) i socijalni (želja za održavanjem pozitivne slike i prihvaćanjem) motivi također su bili prediktori vjerovanja u teorije zavjera za vrijeme COVID-19 pandemije. Nadalje, niže interpersonalno povjerenje i niži prag za percepciju prijetnje povezani su s vjerovanjem u teorije zavjera.

Istraživanja vezana uz prediktore vjerovanja u teorije zavjera od velike su važnosti, pogotovo kada se radi o zdravlju jer mogu dovesti do niza negativnih posljedica. Ipak, važna je i prevencija koja osigurava da do takvih vjerovanja niti ne dođe. Ovdje se ističe inokulacija uvjerenja. Inokulacijom se osobu izlaže oslabljenom utjecaju dezinformacija te se na taj način stvaraju zaštitne reakcije koje priječe razvoj vjerovanja u teorije zavjera.

10. LITERATURA

- Abalakina-Paap, M., Stephan, W. G., Craig, T. i Gregory, W. L. (1999). Beliefs in conspiracies. *Political Psychology*, 20(3), 637-647.
- Ahadzadeh, A. S., Ong, F. S. i Wu, S. L. (2021). Social media skepticism and belief in conspiracy theories about COVID-19: The moderating role of the dark triad. *Current Psychology*, 1-13.
- Alsuhibani, A., Shevlin, M., Freeman, D., Sheaves, B. i Bentall, R. P. (2022). Why conspiracy theorists are not always paranoid: Conspiracy theories and paranoia form separate factors with distinct psychological predictors. *PloS One*, 17(4), e0259053.
- Altemeyer, R. A. i Altemeyer, B. (1996). *The authoritarian specter*. Harvard University Press.
- Bebbington, P. E., McBride, O., Steel, C., Kuipers, E., Radovanović, M., Brugha, T., Jenkins, R., Meltzer, H., I. i Freeman, D. (2013). The structure of paranoia in the general population. *The British Journal of Psychiatry*, 202(6), 419-427.
- Bjork, J. P. i Thurman, J. W. (2007). Negative life events, patterns of positive and negative religious coping, and psychological functioning. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 46(2), 159-167.
- Bode, L. i Vraga, E. K. (2015). In related news, that was wrong: The correction of misinformation through related stories functionality in social media. *Journal of Communication*, 65(4), 619-638.
- Bonnefon, J. F., Hopfensitz, A. i De Neys, W. (2013). The modular nature of trustworthiness detection. *Journal of Experimental Psychology: General*, 142(1), 143.
- Bost, P. R. i Prunier, S. G. (2013). Rationality in conspiracy beliefs: The role of perceived motive. *Psychological Reports*, 113(1), 118-128.
- Brummelman, E., Thomaes, S. i Sedikides, C. (2016). Separating narcissism from self-esteem. *Current Directions in Psychological Science*, 25(1), 8–13.
- Burley, D. T., Deriu, V., Masin, R., Gray, N. S. i Snowden, R. J. (2020). Emotional modulation of the pupil in psychopathy: A test of the response modulation hypothesis. *International Journal of Psychophysiology*, 155, 168–174.

- Cassese, E. C., Farhart, C. E. i Miller, J. M. (2020). Gender differences in COVID-19 conspiracy theory beliefs. *Politics & Gender*, 16(4), 1009-1018.
- Cicero, D. C. i Kerns, J. G. (2011). Is paranoia a defence against or an expression of low self-esteem? *European Journal of Personality*, 25(5), 326–335.
- Cichocka, A., Marchlewska, M. i Golec de Zavala, A. (2016). Does self-love or self-hate predict conspiracy beliefs? Narcissism, self-esteem and the endorsement of conspiracy theories. *Social Psychological and Personality Science*, 7(2), 157–166.
- Compton, J. (2013). “Inoculation theory,” u *The SAGE Handbook of Persuasion: Developments in Theory and Practice*, 2nd Edn, eds J. P. Dillard i L. Shen (Thousand Oaks, CA: SAGE Publications), 220–236.
- Cook, J., Lewandowsky, S., & Ecker, U. K. H.(2017). Neutralizing misinformation through inoculation: Exposing misleading argumentation techniques reduces their influence. *PloS One*, 12(5), e0175799.
- Cori, L., Bianchi, F., Cadum, E. i Anthonj, C. (2020). Risk perception and COVID-19. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(9), 3114.
- Coyle, C. (2020, April 26). Booming bible sales offer salvation to booksellers. *The Times*.
- Crocker, J., Luhtanen, R., Broadnax, S. i Blaine, B. E. (1999). Belief in US government conspiracies against Blacks among Black and White college students: Powerlessness or system blame?. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 25(8), 941-953.
- Cuevas J. A. i Dawson B. L. (2021). An integrated review of recent research on the relationships between religious belief, political ideology, authoritarianism, and prejudice. *Psychological Reports*, 124(3), 977-1014.
- David, A. S. (2010). Why we need more debate on whether psychotic symptoms lie on a continuum with normality. *Psychological Medicine*, 40(12), 1935-1942.
- De Coninck, D., Frissen, T., Matthijs, K., d’Haenens, L., Lits, G., Champagne-Poirier, O., Carignan, M. E., David, M., D., Pignard-Cheynel, N., Salerno, S. i Généreux, M. (2021). Beliefs in conspiracy theories and misinformation about COVID-19: Comparative perspectives on the role of anxiety, depression and exposure to and trust in information sources. *Frontiers in Psychology*, 12, 646394.

- Desta, T. T. i Mulugeta, T. (2020). Living with COVID-19-triggered pseudoscience and conspiracies. *International Journal of Public Health*, 65(6), 713-714.
- Douglas, K. M. (2021). COVID-19 conspiracy theories. *Group Processes & Intergroup Relations*, 24(2), 270–275.
- Douglas, K. M., Sutton, R. M. i Cichocka, A. (2017). The psychology of conspiracy theories. *Current Directions in Psychological Science*, 26(6), 538-542.
- Douglas, K. M., Sutton, R. M. i Cichocka, A. (2019). Belief in conspiracy theories: Looking beyond gullibility. In *The Social Psychology of Gullibility* (pp. 61-76). Routledge.
- Dugas, M. J., Gosselin, P. i Ladouceur, R. (2001). Intolerance of uncertainty and worry: Investigating specificity in a nonclinical sample. *Cognitive Therapy and Research*, 25(5), 551-558.
- Duplaga, M. (2020). The determinants of conspiracy beliefs related to the COVID-19 pandemic in a nationally representative sample of internet users. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(21), 7818.
- Farias, J. i Pilati, R. (2021). COVID-19 as an undesirable political issue: Conspiracy beliefs and intolerance of uncertainty predict adherence to prevention measures. *Current Psychology*, 1–11.
- Ferreira, S., Campos, C., Marinho, B., Rocha, S., Fonseca-Pedrero, E. i Rocha, N. B. (2022). What drives beliefs in COVID-19 conspiracy theories? The role of psychotic-like experiences and confinement-related factors. *Social Science & Medicine*, 292, 114611.
- Franks, B., Bangerter, A., Bauer, M. W., Hall, M. i Noort, M. C. (2017). Beyond “monologicality”? Exploring conspiracist worldviews. *Frontiers in Psychology*, 8, 861.
- Freeman, D. i Garety, P. A. (2000). Comments on the content of persecutory delusions: does the definition need clarification?. *British Journal of Clinical Psychology*, 39(4), 407-414.
- Freeman, D., Waite, F., Rosebrock, L., Petit, A., Causier, C., East, A., Jenner, L., Teale, A.-L., Carr, L., Mulhall, S., Bold, E. i Lambe, S. (2022). Coronavirus conspiracy beliefs, mistrust, and compliance with government guidelines in England. *Psychological Medicine*, 52(2), 251-263.

- Furnham, A., Richards, S. C., i Paulhus, D. L. (2013). The dark triad of personality: A 10 year review. *Social and Personality Psychology Compass*, 7(3), 199–216.
- Georgiou, N., Delfabbro, P. i Balzan, R. (2020). COVID-19-related conspiracy beliefs and their relationship with perceived stress and pre-existing conspiracy beliefs. *Personality and Individual Differences*, 166, 110201.
- Gligorić, V., da Silva, M. M., Eker, S., van Hoek, N., Nieuwenhuijzen, E., Popova, U. i Zeighami, G. (2021). The usual suspects: How psychological motives and thinking styles predict the endorsement of well-known and COVID-19 conspiracy beliefs. *Applied Cognitive Psychology*, 35(5), 1171-1181.
- Goertzel, T. (1994). Belief in conspiracy theories. *Political Psychology*, 731-742.
- Golec de Zavala, A., Dyduch-Hazar, K. i Lantos, D. (2019). Collective narcissism: Political consequences of investing selfworth in the ingroup's image. *Political Psychology*, 40, 37–74.
- Green, M. J. i Phillips, M. L. (2004). Social threat perception and the evolution of paranoia. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, 28(3), 333-342.
- Han, J., Cha, M. i Lee, W. (2020). Anger contributes to the spread of COVID-19 misinformation. *The Harvard Kennedy School Misinformation Review*, 1(3), 1–15.
- Harambam, J. i Aupers, S. (2017). “I am not a conspiracy theorist”: Relational identifications in the Dutch conspiracy milieu. *Cultural Sociology*, 11(1), 113– 129.
- Hare, R. D. i Neumann, C. S. (2008). Psychopathy as a clinical and empirical construct. *Annual Review of Clinical Psychology*, 4, 217–246.
- Hartman, T. K., Marshall, M., Stocks, T. V., McKay, R., Bennett, K., Butter, S., Gibson Miller, J., Hyland, P., Levita, L., Martinez, A. P., Mason, L., McBride, O., Murphy, J., Shevlin, M., Vallières, F. i Bentall, R. P. (2021). Different conspiracy theories have different psychological and social determinants: Comparison of three theories about the origins of the COVID-19 virus in a representative sample of the UK population. *Frontiers in Political Science*, 3, 642510.
- Hornsey, M. J., Chapman, C. M., Alvarez, B., Bentley, S., Salvador Casara, B. G., Crimston, C. R., Ionescu, O., Krug, H., Selvanathan, H., P., Steffens, N. K. i Jetten, J. (2021). To what

- extent are conspiracy theorists concerned for self versus others? A COVID-19 test case. *European Journal of Social Psychology*, 51(2), 285-293.
- Hughes, J. P., Efstratiou, A., Komer, S. R., Baxter, L. A., Vasiljevic, M. i Leite, A. C. (2022). The impact of risk perceptions and belief in conspiracy theories on COVID-19 pandemic-related behaviours. *PloS Oone*, 17(2), e0263716.
- Hughes, S. i Machan, L. (2021). It's a conspiracy: Covid-19 conspiracies link to psychopathy, Machiavellianism and collective narcissism. *Personality and Individual Differences*, 171, 110559.
- Humprecht, E., Esser, F. i Van Aelst, P. (2020). Resilience to online disinformation: A framework for cross-national comparative research. *The International Journal of Press/Politics*, 25(3), 493-516.
- Imhoff, R. i Bruder, M. (2014). Speaking (un-) truth to power: Conspiracy mentality as a generalised political attitude. *European Journal of Personality*, 28(1), 25-43.
- Imhoff, R. i Lamberty, P. (2018). How paranoid are conspiracy believers? Toward a more fine-grained understanding of the connect and disconnect between paranoia and belief in conspiracy theories. *European Journal of Social Psychology*, 48(7), 909-926.
- Imhoff, R. i Lamberty, P. (2020). A bioweapon or a hoax? The link between distinct conspiracy beliefs about the coronavirus disease (COVID-19) outbreak and pandemic behavior. *Social Psychological and Personality Science*, 11(8), 1110-1118.
- Imhoff, R. i Lamberty, P. K. (2017). Too special to be duped: Need for uniqueness motivates conspiracy beliefs. *European Journal of Social Psychology*, 47, 724–734.
- Johnston, J. H., Driskell, J. E. i Salas, E. (1997). Vigilant and hypervigilant decision making. *Journal of Applied Psychology*, 82(4), 614.
- Jolley, D. i Douglas, K. M. (2014). The effects of anti-vaccine conspiracy theories on vaccination intentions. *PloS One*, 9(2), e89177.
- Jolley, D. i Paterson, J. L. (2020). Pylons ablaze: Examining the role of 5G COVID-19 conspiracy beliefs and support for violence. *British Journal of Social Psychology*, 59(3), 628-640.

- Kareklas, I., Muehling, D. D. i Weber, T. J. (2015). Reexamining health messages in the digital age: A fresh look at source credibility effects. *Journal of Advertising*, 44(2), 88-104.
- Kay, A. C., Whitson, J. A., Gaucher, D. i Galinsky, A. D. (2009). Compensatory control: Achieving order through the mind, our institutions, and the heavens. *Current Directions in Psychological Science*, 18(5), 264–268.
- Kovic, M. i Füchslin, T. (2018). Probability and conspiratorial thinking. *Applied Cognitive Psychology*, 32(3), 390-400.
- Krieger, N. (2020). ENOUGH: COVID-19, structural racism, police brutality, plutocracy, climate change—and time for health justice, democratic governance, and an equitable, sustainable future. *American Journal of Public Health*, 110(11), 1620-1623.
- Krizan, Z. i Herlache, A. D. (2018). The narcissism spectrum model: A synthetic view of narcissistic personality. *Personality and Social Psychology Review*, 22(1), 3–31.
- Lamberty, P. (2016). *Uncovering hidden agencies: The Role of trust and control in the development of conspirational thinking* (Doktorska disertacija) <https://osf.io/kwz3p>.
- Suthaharan, P., Reed, E. J., Leptourgos, P., Kenney, J. G., Uddenberg, S., Mathys, C. D., ... & Corlett, P. R. (2021). Paranoia and belief updating during the COVID-19 crisis. *Nature Human Behaviour*, 5(9), 1190-1202.
- Leibovitz, T., Shamblaw, A. L., Rumas, R. i Best, M. W. (2021). COVID-19 conspiracy beliefs: Relations with anxiety, quality of life, and schemas. *Personality and Individual Differences*, 175, 110704.
- Leman, P. J. i Cinnirella, M. (2013). Beliefs in conspiracy theories and the need for cognitive closure. *Frontiers in Psychology*, 4, 378.
- Lewandowsky, S., Ecker, U. K., Seifert, C. M., Schwarz, N. i Cook, J. (2012). Misinformation and its correction: Continued influence and successful debiasing. *Psychological Science in the Public Interest*, 13(3), 106-131.
- Lincoln, M. (2020). Study the role of hubris in nations' COVID-19 response. *Nature*, 585(7825), 325-326.

- Littrell, S., Fugelsang, J. i Risko, E. F. (2019). Overconfidently underthinking: Narcissism negatively predicts cognitive reflection. *Thinking & Reasoning*, 26(3), 1–29.
- Łowicki, P., Marchlewska, M., Molenda, Z., Karakula, A. i Szczepańska, D. (2022). Does religion predict coronavirus conspiracy beliefs? Centrality of religiosity, religious fundamentalism, and COVID-19 conspiracy beliefs. *Personality and Individual Differences*, 187, 111413.
- March, E. Springer, J. (2019). Belief in conspiracy theories: The predictive role of schizotypy, Machiavellianism, and primary psychopathy. *PloS One*, 14(12), e0225964.
- Marinthe, G., Brown, G., Delouvé, S. i Jolley, D. (2020). Looking out for myself: Exploring the relationship between conspiracy mentality, perceived personal risk, and COVID-19 prevention measures. *British Journal of Health Psychology*, 25(4), 957-980.
- McGreal, C. (2020). A disgraced scientist and a viral video: How a Covid conspiracy theory started. *The Guardian*, 14.
- McMurrin, M., Blair, M. i Egan, V. (2002). An investigation of the correlations between aggression, impulsiveness, social problem-solving, and alcohol use. *Aggressive Behavior: Official Journal of the International Society for Research on Aggression*, 28(6), 439–445.
- Meuer, M. i Imhoff, R. (2021). Believing in hidden plots is associated with decreased behavioral trust: Conspiracy belief as greater sensitivity to social threat or insensitivity towards its absence?. *Journal of Experimental Social Psychology*, 93, 104081.
- Mian, A. i Khan, S. (2020). Coronavirus: the spread of misinformation. *BMC Medicine*, 18(1), 1-2.
- Miller, J. M. (2020). Psychological, political, and situational factors combine to boost COVID-19 conspiracy theory beliefs. *Canadian Journal of Political Science*, 53(2), 327-334.
- Miller, J. M., Saunders, K. L. i Farhart, C. E. (2016). Conspiracy endorsement as motivated reasoning: The moderating roles of political knowledge and trust. *American Journal of Political Science*, 60(4), 824-844.
- Mirowsky, J. i Ross, C. E. (2003). *Education, social status, and health*. New Brunswick.

- Naeem, S. B. i Bhatti, R. (2020). The Covid-19 'infodemic': a new front for information professionals. *Health Information & Libraries Journal*, 37(3), 233-239.
- Newton, C. (2020). WhatsApp puts new limits on the forwarding of viral messages. *The Verge*.
- Nowak, B., Brzóška, P., Piotrowski, J., Sedikides, C., Żemojtel-Piotrowska, M. i Jonason, P. K. (2020). Adaptive and maladaptive behavior during the COVID-19 pandemic: The roles of dark triad traits, collective narcissism, and health beliefs. *Personality and Individual Differences*, 167, 110232.
- Öhman, A., Flykt, A. i Esteves, F. (2001). Emotion drives attention: detecting the snake in the grass. *Journal of Experimental Psychology: General*, 130(3), 466.
- Parker, M. T. i Isbell, L. M. (2010). How I vote depends on how I feel: The differential impact of anger and fear on political information processing. *Psychological Science*, 21(4), 548–550.
- Peitz, L., Lalot, F., Douglas, K., Sutton, R. i Abrams, D. (2021). COVID-19 conspiracy theories and compliance with governmental restrictions: The mediating roles of anger, anxiety, and hope. *Journal of Pacific Rim Psychology*, 15, 18344909211046646.
- Raihani, N. J., & Bell, V. (2019). An evolutionary perspective on paranoia. *Nature Human Behaviour*, 3(2), 114-121.
- Salari, N., Hosseini-Far, A., Jalali, R., Vaisi-Raygani, A., Rasoulpoor, S., Mohammadi, M., Rasoulpoor, S. i Khaledi-Paveh, B. (2020). Prevalence of stress, anxiety, depression among the general population during the COVID-19 pandemic: a systematic review and meta-analysis. *Globalization and Health*, 16(1), 1-11.
- Schaller, M., Park, J. H. i Mueller, A. (2003). Fear of the dark: Interactive effects of beliefs about danger and ambient darkness on ethnic stereotypes. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 29(5), 637-649.
- Shahsavari, S., Holur, P., Wang, T., Tangherlini, T. R. i Roychowdhury, V. (2020). Conspiracy in the time of corona: Automatic detection of emerging COVID-19 conspiracy theories in social media and the news. *Journal of Computational Social Science*, 3(2), 279-317.
- Sherkat, D. E. (2011). Religion and Scientific Literacy in the United States. *Social Science Quarterly*, 92(5), 1134-1150.

- Siem, B., Kretzmeyer, B. i Stürmer, S. (2021). The role of self-evaluation in predicting attitudes toward supporters of COVID-19-related conspiracy theories: A direct and a conceptual replication of Cichocka et al.(2016). *Journal of Pacific Rim Psychology, 15*, 18344909211052587.
- Snyder, C. R. i Fromkin, H. L. (1977). Abnormality as a positive characteristic: The development and validation of a scale measuring need for uniqueness. *Journal of Abnormal Psychology, 86*(5), 518.
- Sorokowski, P. , Groyecka, A. , Kowal, M. i Sorokowska, A. (2020). Information about pandemic increases negative attitudes toward foreign groups: A case of COVID-19 outbreak. *Sustainability, 12*, 1–17.
- Spohr, D. (2017). Fake news and ideological polarization: Filter bubbles and selective exposure on social media. *Business Information Review, 34*(3), 150-160.
- Statt, N. (2020). Facebook will now show a warning before you share articles about COVID-19. *The Verge*.
- Stein, R. A., Ometa, O., Shetty, S. P., Katz, A., Popitiu, M. I. i Brotherton, R. (2021). Conspiracy theories in the era of COVID-19: A tale of two pandemics. *International Journal of Clinical Practice, 75*(2).
- Sternisko, A., Cichocka, A., Cislak, A. i Van Bavel, J. J. (2021). National narcissism predicts the belief in and the dissemination of conspiracy theories during the COVID-19 pandemic: Evidence from 56 countries. *Personality and Social Psychology Bulletin, 01461672211054947*.
- Stieger, S., Gumhalter, N., Tran, U. S., Voracek, M. i Swami, V. (2013). Girl in the cellar: A repeated cross-sectional investigation of belief in conspiracy theories about the kidnapping of Natascha Kampusch. *Frontiers in Psychology, 4*, 297.
- Suthaharan, P., Reed, E. J., Leptourgos, P., Kenney, J. G., Uddenberg, S., Mathys, C. D., ... & Corlett, P. R. (2021). Paranoia and belief updating during the COVID-19 crisis. *Nature Human Behaviour, 5*(9), 1190-1202.
- Swami, V., Barron, D., Weis, L., Voracek, M., Stieger, S. i Furnham, A. (2017). An examination of the factorial and convergent validity of four measures of conspiracist ideation, with recommendations for researchers. *PloS One, 12*(2), e0172617.

- Swami, V., Coles, R., Stieger, S., Pietschnig, J., Furnham, A., Rehim, S. i Voracek, M. (2011). Conspiracist ideation in Britain and Austria: Evidence of a monological belief system and associations between individual psychological differences and real-world and fictitious conspiracy theories. *British Journal of Psychology*, *102*(3), 443-463.
- Swami, V., Voracek, M., Stieger, S., Tran, U. S. i Furnham, A. (2014). Analytic thinking reduces belief in conspiracy theories. *Cognition*, *133*(3), 572-585.
- Swami, V., Weis, L., Lay, A., Barron, D. i Furnham, A. (2016). Associations between belief in conspiracy theories and the maladaptive personality traits of the personality inventory for DSM-5. *Psychiatry Research*, *28*, 86–90.
- Šrol, J., Ballová Mikušková, E. i Čavojová, V. (2021). When we are worried, what are we thinking? Anxiety, lack of control, and conspiracy beliefs amidst the COVID-19 pandemic. *Applied Cognitive Psychology*, *35*(3), 720-729.
- Tessler, H., Choi, M. i Kao, G. (2020). The anxiety of being Asian American: Hate crimes and negative biases during the COVID-19 pandemic. *American Journal of Criminal Justice*, *45*(4), 636-646.
- Thielmann, I. i Hilbig, B. E. (2015). Trust: An integrative review from a person–situation perspective. *Review of General Psychology*, *19*(3), 249-277.
- Tonković, M., Dumančić, F., Jelić, M. i Čorkalo Biruški, D. (2021). Who believes in COVID-19 conspiracy theories in Croatia? Prevalence and predictors of conspiracy beliefs. *Frontiers in Psychology*, 2191.
- Uscinski, J. E., Enders, A. M., Klofstad, C., Seelig, M., Funchion, J., Everett, C., Wuchty, S., Premaratne, K. i Murthi, M. (2020). Why do people believe COVID-19 conspiracy theories? *Harvard Kennedy School Misinformation Review*, *1*(3), 1–12.
- van Der Linden, S., Roozenbeek, J. i Compton, J. (2020). Inoculating against fake news about COVID-19. *Frontiers in psychology*, *11*, 566790.
- van Prooijen, J. W. (2017). Why education predicts decreased belief in conspiracy theories. *Applied Cognitive Psychology*, *31*(1), 50-58.
- van Prooijen, J. W. (2019). An existential threat model of conspiracy theories. *European Psychologist*, *25*(1), 16–25.

- van Prooijen, J. W. i Douglas, K. M. (2018). Belief in conspiracy theories: Basic principles of an emerging research domain. *European Journal of Social Psychology*, 48(7), 897-908.
- van Prooijen, J. W. i Krouwel, A. P. (2017). Extreme political beliefs predict dogmatic intolerance. *Social Psychological and Personality Science*, 8(3), 292-300.
- Vincent, W., Parrott, D. J. i Peterson, J. L. (2011). Effects of traditional gender role norms and religious fundamentalism on self-identified heterosexual men's attitudes, anger, and aggression toward gay men and lesbians. *Psychology of Men & Masculinity*, 12(4), 383.
- Vraga, E. K. i Tully, M. (2019). News literacy, social media behaviors, and skepticism toward information on social media. *Information, Communication & Society*, 24 (2), 150–166.
- Ward, C. i Voas, D. (2011). The emergence of conspirituality. *Journal of Contemporary Religion*, 26(1), 103-121.
- Webster, D. M. i Kruglanski, A. W. (1997). Cognitive and social consequences of the need for cognitive closure. *European Review of Social Psychology*, 8(1), 133-173.
- Wenham, C., Smith, J. i Morgan, R. (2020). COVID-19: the gendered impacts of the outbreak. *The Lancet*, 395(10227), 846-848.
- Wood, M. J., Douglas, K. M. i Sutton, R. M. (2012). Dead and alive: Beliefs in contradictory conspiracy theories. *Social Psychological and Personality Science*, 3(6), 767-773.
- Zelič, Ž., Berič, M. i Grum, D. K. (2022). Examining the role of Covid-19 conspiracy beliefs in predicting vaccination intentions, preventive behavior and willingness to share opinions about the coronavirus. *Studia Psychologica*, 64(1), 136-153.
- Zhao, J., Hahn, U. i Osherson, D. (2014). Perception and identification of random events. *Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance*, 40(4), 1358.